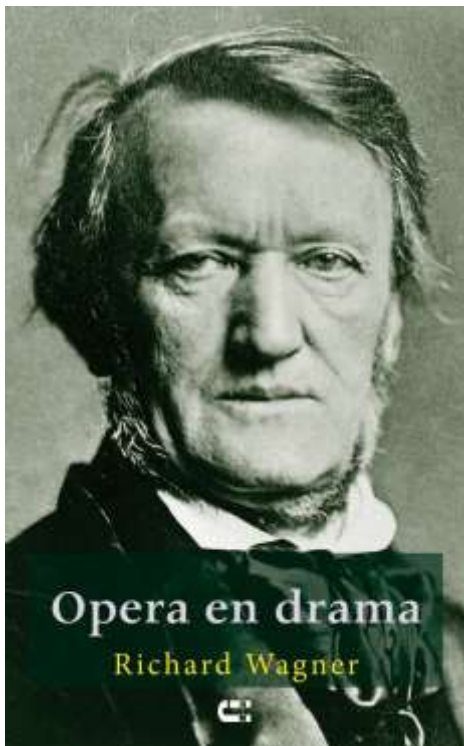

Verlagen van lezing van Philip Westbroek over Oper und Drama op 28 januari in het Goethe Institut

door Pieter van den Hout

Voorzitter Leo Cornelissen heet de belangstellenden van harte welkom en gaat eerst in op het overlijden van Fred Lingen. Fred Lingen was al enige tijd ziek, maar is door zijn betrokkenheid bij opera nog lang op de been gebleven. Nadat de Nederlandse Wagner Vereniging in 1959 was gestopt met haar activiteiten, richtte hij in 1961 met een aantal anderen het Wagnergenuootschap Nederland op en was negen jaar bestuurslid. Nadien verlegde hij zijn aandacht naar de Vereniging Vrienden van de Opera, maar bleef het Genootschap altijd een warm hart toedragen. De voorzitter herinnert aan het interview dat Ton Hogenes met hem had. Het Genootschap herdenkt iemand met een groot hart voor opera en een groot hart voor Wagner. De voorzitter vraagt de aanwezigen enige ogenblikken stilte in acht te nemen.

De voorzitter geeft het woord aan Philip Westbroek. Philip Westbroek gaat in op Wagners *Oper und Drama*, diens opus magnum in theoretische zin, de bijbel van het Gesamtkunstwerk. Het is volgens Westbroek de mijlpaal van de ene naar de andere Wagner. Van de ideeën die hij in dit werk neerlegt is hij nooit meer afgeweken in zijn componeren. Het is het derde boek van Wagner dat Westbroek heeft vertaald. Westbroek gebruikt overigens niet het begrip Gesamtkunstwerk - men is volgens hem minder gevoelig geworden voor de eigenlijke betekenis van het begrip - maar het begrip totale kunst. Wagner onderzoekt daarvoor alle aspecten van tekst en muziek. Westbroek wijst op Dieter Borchmeyers opvatting over Wagner als kunstenaar, die het Duitse paradigma volgt waarin de kunstenaar niet alleen kunst maakt, maar er ook over reflecteert en zijn gedachtespinsels overbrengt aan het publiek. Wagner staat daarin in een traditie en vormt volgens Westbroek een schakel tussen Schiller en Brecht: kunst dient een hoger doel, zij is een vehikel voor bewustwording. Wagner heeft kenmerken van zowel Schiller als Brecht. Kunst heeft tot doel de mens te emanciperen. Wagner behoort daarmee volgens Westbroek ook niet typisch tot de Romantiek.

Oper und Drama dateert uit Wagners vroege Züricher periode. In korte tijd heeft Wagner in Zürich een aantal literaire werken geproduceerd, de Züricher Reformschriften. Daarin vindt de omslag plaats van Wagner als politiek revolutionair naar Wagner als kunstvormer. Het programmatische doel van de Züricher Reformschriften is het hervormen van kunst, Wagner richt zich op wat die kunstvorming zou moeten inhouden. Met kunst wilde Wagner religie transformeren. Daarvoor keek hij zowel naar de klassieke oudheid als naar het christendom. Er was volgens Wagner een revolutie nodig om beide domeinen weer bijeen te brengen. Daarvoor zocht hij naar een nieuwe benadering.

In *Das Kunstwerk der Zukunft* (1849) betoogt Wagner dat de kunst is uiteengevallen en in de toekomst weer bijeen moet komen. Wagner streeft naar kunst als uitdrukking van iets wat volledig is, op alle fronten moet de toeschouwer worden geraakt. Daarvoor zijn alle takken van kunst nodig. Wagner zoekt naar een synthese, waarvoor hij een visie op kunst nodig heeft. In *Oper und Drama* geeft hij vervolgens die visie. Hij beantwoordt daarin de vraag hoe die kunst eruit zou moeten zien.

Wagner heeft *Oper und Drama* overigens in zeer korte tijd geschreven, tussen oktober 1850 en januari 1851. Alvorens de eerste editie uitkwam heeft hij het werk voorgelezen aan vrienden. Het heeft een driedelige structuur. Deel 1 gaat over de opera en het wezen van de muziek, in deel 2 bespreekt hij het theater en het wezen van de dramatische dichtkunst en deel 3 gaat over dichtkunst en muziek in het drama van de toekomst. Kenmerkend voor Wagners denken zijn de tegenstellingen die hij opwerpt en

die hij bij elkaar wil brengen. In het flamboyant geschreven eerste deel (De opera en het wezen van de muziek) beweert Wagner dat opera een misverstand is. Wagner had ideeën over opera in het sociale leven en vond de opera's die tot dan toe waren gecomponeerd een foutieve reconstructie van het Griekse drama. Wagner fulmineert tegen het parasiteren van de hoge cultuur op de volkse onderlaag en is op zoek naar een idee waarin de cultuurgemeenschap op zoek gaat naar zichzelf. Hij wil dat kunst tot stand komt uit de volkscultuur zelf, die daarom opnieuw moet worden ontdekt. De Parijse operacultuur is voor Wagner het negatieve voorbeeld waartegen hij zich afzet. Hij zette zich vooral af tegen de joodse Meyerbeer en tegen Rossini. Rossini maakt volgens Wagner kunstbloemen en parfumeert met het palet van Mozart, het is amusement zonder inhoud. Wagner wilde wel verder bouwen op het werk van Carl Maria von Weber, maar vond dat diens muziek nog niet op het punt stond dat de Duitse muziek zou moeten bereiken.

Wagner ziet creativiteit als een erotisch proces van schepping. Daarbij is de muziek een vrouw. In feite moet muziek het zaad van het mannelijk woord in zich opnemen. Tot dan zijn er drie onvruchtbare vrouwen: de Italiaanse, de Franse en de Duitse opera, die hij kenmerkte als 'die Lustdirne', 'die Kokette' en 'die Prüde'. Overigens is de rol van de vrouw voor Wagner die van het ontvangende element, dat het geheel op een hoger niveau brengt. Het vrouwelijk element is de metafoor voor de wereld.

In deel 2 (Het theater en het wezen van de dramatische dichtkunst) zet Wagner zich af tegen het werk van de Duitse schrijver en dichter uit de Verlichting Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781). Met de ideeën van Lessing zou het synthetische kunstwerk nog verder uiteenvallen. Voorts wijst Wagner op de tegengestelde richtingen van Shakespeare en Racine en van Schiller en Goethe. Overigens vindt hij dat het Duitse drama noch bij Schiller noch bij Goethe zijn vorm heeft gevonden. Voor de uiteindelijke vorm die het theater zou moeten krijgen, vindt Wagner het verlossende woord in de mythe: de authentieke schepping van de volkscultuur en ook de authentieke kern van het volksbewustzijn. Voor het overbrengen van authentieke menselijke waarden is de mythe nodig. Wagner gaat op zoek naar hoe de mens in zijn meest authentieke verschijning op het toneel kan worden gebracht.

Gotthold Ephraim Lessing

Deel 3 (Dichtkunst en muziek in het drama van de toekomst) is het meest gecompliceerde deel van het boek. Het is zo ingenieus dat sommigen vinden dat het zijn doel voorbij schiet. Wagner wil taal muziek laten worden, wat volgens hem kan door het gebruik van het stafrijm. In alliteratie wordt taal gekenmerkt door klankovereenkomst, zij is de meest directe manier om muziek te maken. *Der Ring des Nibelungen* wordt bijeengehouden door alliteraties. Het Oud-Noorse vers wordt geëvoceerd om de relatie tussen de klank van de taal en de klank van muziek over te brengen. Het gaat er bij het samengaan van de kunst van het verbale en de kunst van het muzikale om zowel de verstandelijke als de emotionele kant naar buiten te brengen. Het orkest is in Wagners werk overigens een eigen stem, waarvoor hij teruggrijpt op aspecten van de dramatische handeling, die daarmee een extra dimensie krijgt. Het orkestkoor is permanent aanwezig. Wagner probeert mensen aan te spreken door de interactie tussen het emotionele en het rationele. Muziek is daarvoor een middel, het doel is het drama. Daarin kan de mens zich volledig uitdrukken naar zijn medemens en kan hij tot een volwaardige relatie tot hem komen. Hoewel de Leitmotiven zeer belangrijk zijn in zijn muziekdrama's, gaat Wagner nergens in op het gebruik ervan. Hij heeft ze volledig intuïtief ingebracht in zijn werken.

Tot slot geeft Westbroek een overzicht van de boeken van Wagner die hij heeft vertaald en nog gaat vertalen.

Naar aanleiding van vragen uit de zaal meldt Westbroek onder meer dat Wagner geldt als de trendsetter in het integreren van verschillende kunsten. Dat is bijvoorbeeld goed te zien in de film, en denk ook aan de grote werken van Pierre Boulez. Een kunstenaar die een holistisch beeld heeft van wat hij wil uitdrukken is eigenlijk al Wagneriaans. Het Gesamtkunstwerk is daarvoor een vehikel.